

Doğaldan Yapaya, İnsandan Makineye, Deriden Metale

1958'de insanlık büyük bir adım attı. Arne Larsson isminde İsveçli bir mühendise, dünyanın ilk mekanik kalp pili takıldı. Bu, günümüzden bakıldığında pek de etkileyici gelmeyebilir, sonuçta 21.yüzyılın insanları olarak çok daha büyük teknolojik atılımlar gördük biz. Ancak 58'de gerçekleşmiş bu operasyon; kendisinden çok daha büyük bir sürecin başlangıcı, bir yolculuğun ilk adımı olarak düşünülürse gizli cazibesi ortaya çıkabilir. Ne yolculuğu mu? İnsanlığın makineleşme yolculuğu...

Şüphesiz ki; insanlar ve makineler farklıdır. Bu farklarımız bizi beraber çalışmaya teşvik edebilir çünkü bir insanın ve makinenin ayrı ayrı yaptıkları bir işi, beraber çalışırlarsa çok daha hızlı, rahat ve verimli bir şekilde yapabilirler. Bizler zaten tam olarak da bunu yapıyoruz bir süredir. Örneğin sanayileşme adına kurduğumuz sayısız fabrikaların inşasından içerisinde gerçekleşen üretimine kadar neredeyse her var olma aşamasında makineler ile birlikte çalışıyoruz. Bu çalışma biçimi, insanın hayalgücü ve yaratıcılığını makinenin gücü ve verimi ile birleştirerek ortaya neredeyse kusursuz bir sentez çıkarıyor. Bu söz konusu iş birliği, sadece iş performansını etkilemiyor; insanın yaşam kalitesini de arttırabiliyor. Cep telefonları, bilgisayarlar ve televizyonlar tarafından sarılı şehir yaşamı her ne kadar bazen boğucu olsa da ihtiyaç duyulan bilgiye, görüşülmek istenen bir kişiye veya tüketilmek istenen bir medya ürününe anında ulaşma imkânı, hayatı çok daha kolaylaştırıyor.

Sonuç olarak, insan ve makinelerin iş birliği biz insanların güzelce faydalandığı bir ilişki. Ancak bu iş birliğinin yukarıdaki örnekleri her ne kadar hayatımız için çok önem taşıyorlar da artık alışkın olduğumuz ve hayatımızla bütünleştirdiğimiz durumlar. Aynı zamanda uzak bir iş birliği türü hepsi: insan olarak bizler, cihazı kullanıyoruz ve bırakıyoruz. Peki ya bize gayet yabancı gelecek ve fiziksel olarak yakın, çok yakın bir iş birliğine ne dersiniz? Örneğin bir renk anteni.

Karşınızda Neil Harbisson!

Evet, bu İngiliz doğumlu Katalan adam bir cyborg. O gördüğünüz şey ise kafatasına bağlı bir anten. Harbisson, tam renk körlüğü ile doğmuş birisi yani dünyayı sadece siyah-beyaz görüyor. Elbette o, bu şekilde yaşamaktan memnun değil (kendisinin ayrıca sanata karşı bir aşkı var ve renklerle sanat yapmak istiyor) ve bu duruma bir çözüm bulmaya karar veriyor. 2003 yılında üniversitedeyken bir sibernetik uzmanı olan Adam Montandon ile birlikte antenini yapıyor ve 2004 yılında, (biyoetik komitelerinin karşı çıkmasına rağmen) isimsiz doktorlar tarafından gerçekleştirilen bir operasyonda, anten Harbisson'ın kafatasına bağlandı. Bu anten, Harbisson'un karşılaştığı renkleri ses sinyalleri olarak algılayıp kafatasına aktarıyor ve böylece Harbisson, renkleri tam anlamıyla “duyabiliyor”. Kendisi modern anlamdaki “cyborg” tanımına uyan ilk kişi olarak kabul ediliyor ve ortağı ile beraber bu sıfatı kullanarak öncülük ettikleri bir sanat dalı bulunuyor: Cyborg Sanatı.²

¹ Fotoğraf: <https://reasons.to/2017/brighton/speakers/neil-harbisson>

² Cyborg Sanatı: 21.yüzyılda ortaya çıkan “avant-garde” (radikal, devrimci) bir sanat biçimi. Temelinde insan vücuduna sibernetik implantlar aracılığı ile yeni duyuların eklenmesi ve bu duyularla sanat eserleri yaratılması vardır.

Ortağı demişken; Moon Ribas ile tanışın...

Ribas, bir Katalan ve kendisi “dünyanın ilk cyborg kadını” ünvanına sahip. Harbisson’ın aksine, Ribas’ın cyborg olma girişiminin sebebi bir sağlık problemi değil. Deneysel dans üzerine eğitim alan Ribas, tamamıyla sanat uğruna insan-makine birleşimini araştırıp, yıllar içerisinde birbirinden farklı projelere imza atıyor. En popüler projesi olan “Sismik His”te Ribas, ayaklarına internet aracılığı ile dünyanın çeşitli bölgelerindeki sismograflara bağlanıp veri toplayan implantlar yerleştirdi. Bu implantlar sayesinde, dünyada her ne zaman belirli boyutta (Richter ölçeği ile 1.0 ve üzeri) bir deprem olursa Ribas tüm vücudunda bunu hissediyor. Kendisi “Depremleri Beklemek” adında, aldığı bu deprem hislerini kullanarak spontane dans hareketleri uyguladığı bir şov gerçekleştiriyor. Şov esnasında gereken ölçekte bir deprem olana kadar dansçı (Ribas), hareketsiz bekliyor ve deprem gerçekleştiğinde onun ritmi ve şiddetine göre anlık bir koreografi oluşturup seyirciye sunuyor. Ribas, bu süreçte hiç deprem olmazsa ne mi yapıyor? Hiçbir şey. İlginç, değil mi?

Cyborg İkili⁴, beraber kurdukları “Cyborg Foundation” aracılığı ile görme engelli topluluklarına cyborg antenleri dağıtımını ve antenlerin kullanımı konusunda eğitim / teşvik faaliyetleri gösteriyorlar. Onların varlıkları ve uğruna çalıştıkları amaçları, insanların makineler ile iş birliklerinin artık bir “birleşme” seviyesine geldiğinin ve gelecekte bu birleşmenin miktarı ile kalitesinin (halk ilgisi çoğaldıkça) artacağına bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

³ Fotoğraf: <http://material-magazine.com/modern-witches-moon-ribas/>

⁴ İkilinin sanat odaklı internet siteleri: <https://www.cyborgarts.com/>

Elbette insanlar ve makineler arasındaki bu ilişki; ilkel kalp pillerinden modern cyborglara tek seferde atlamadı. Arada kat edilen yolun üzerindeki kilometre taşlarının her biri, kendine özel bir önem ve hikâyeye sahip. Bu kilometre taşlarının en görkemli olanlarından birine yakından bakalım...

Söz konusu taş, “protezler”. Sözlük anlamı “eksik uzuvların yerine kullanılan yapay organ veya parça” olan protez, tam olarak da bu işe yarıyor. Mesela aşağıdaki resim!

Görüntüde burç kolyelerinin ucundaki taşlardan birine benzese de aslında çok daha farklı bir şey bu parça: şu ana kadar keşfedilmiş en eski protez örneği. İran’da, M.Ö. 3000-2800 yılları arasında bir dönemde yaşadığı belirlenen bir kadının mezarında bulundu. Bir soylu veya rahibe olduğu düşünülen⁶ kadın, döneminin “ileri teknoloji” tıp olanaklarına ulaşımına sahipti. Bu olanaklar ona ne mi sundu? Yepyeni bir göz... Evet, fotoğrafta gördüğümüz parça bir göz protezi. Yanındaki delikten iki tarafında da birer tane bulunan protez, göze yerleştirildikten sonra, bu deliklerden geçen ipler ile başın etrafına bağlanıp sabit tutuluyor (tıpkı bir göz bandı gibi). Yapımında katran ve hayvansal yağ kullanılan protez göz, ilk yapıldığında çeşitli renkler ve bir stile sahipti elbette. Gözün doğal görüntüsünü taklit etmek amacıyla boyanan ve şekil verilen protezde, kılcal damarları temsil etmesi için konulduğu düşünülen altın çizgiler bile vardı. Doğal bir göz görüntüsüne günümüzün modern protezleri kadar yaklaşmasa da bu 5000 yaşındaki parça, varlığı ve tarzıyla, boyutundan çok daha büyük bir mesaj veriyor. Bu mesajı görmek için ise şu soruyu cevaplamamız gerekiyor: Neden bu soylu kadın; basit, temiz ve sıradan bir göz bandı yerine karmaşık, bakımı zor ve alışılmışın dışında bir protez göz kullanmayı seçti?

⁵ Fotoğraf: <https://www.kavehfarrokh.com/news/the-worlds-oldest-known-artificial-eye/>

⁶ Mezarında bulunan eşyalar, kadının toplumunun “üst sınıfının” bir üyesi olduğu yorumunu ortaya çıkarıyor.

İşte tam olarak burası, protezlerin sözlük tanımının kenarlarına yaklaştığımız kısım. Hala doğal hali artık var olmayan bir uzvun yerine yapay bir parça veya sistem koyuyoruz fakat artık işin içine estetik tercihler de giriyor. 5000 yıl önce sıradan bir deri göz bandı yerine altın desenlere sahip doğal malzemelerden yapılmış bir göz protezi tercih ediliyorsa, günümüz teknolojisi ile gelinen noktada estetik tercihler protez sektörünü daha önce eşi benzeri görülmemiş bir konuma getirebilir. Geleceğe dair olasılıklardan birini görmek adına; “Alternatif Uzuv Projesi”ni duymuş muydunuz?

Alternatif Uzuv Projesi⁸, 2011’de bir protez uzmanı ve üreticisi olan Sophie de Oliveira Barata tarafından kuruldu. Projenin amacı, protezlerin yapım sürecinde bilim ve sanatı birleştirerek “kayıp uzuvların yerine geçme” görevini yerine getirirken aynı zamanda “göze hitap etmelerini” de sağlamak. De Oliveira Barata, projenin aynı zamanda protez kullanan kişiler ile kullanmayanlar arasındaki sosyal bariyerin kalkmasını da sağlayacağı görüşüne sahip. 9 yıldır, bu projenin ortaya çıkardığı protezler ise bir hayli çeşitli. Üzerinde küçük hoparlörler bulunan ve değerli taşlarla süslenmiş bir protez bacak⁹ veya feneri, saati, pusulası, bıçakları ve gizli bölmesi olan bir protez kol¹⁰; Alternatif Uzuv Projesi’nin ortaya çıkardığı eserlerden sadece ikisi. Geçmiş ile geleceği birleştirmek isteyenler için, tamamen çalışan bir guguklu saat içeren protez bacak¹¹ bile mevcut. Hayalgücü ve teknolojinin birleşimi, bir kez daha, etkileyici sonuçlar doğuruyor...

⁷ Fotoğraf: <https://www.tedmed.com/talks/show?id=293048>

⁸ Projenin internet sitesi: <https://thealternativelimbproject.com/>

⁹ “Stereo Leg” isimli protez.

¹⁰ “Gadget Arm” isimli protez.

¹¹ “Cuckoo” isimli protez.

12

Larsson'ın kalp pili, Harbisson'un renk anteni, Ribas'ın "sismik his" implantları ve 5000 yıl öncesindeki kimliksiz soylu kadından günümüzdeki De Oliveira Barata'nın sanat eserlerine kadar uzanan bir protez kültürü. Kendi içlerinde farklılıklara sahip bu projelerin her biri ayrı ayrı değerlendirildiğinde, buldukları dönemin sıra dışı keşifleri oldukları görülüyor. Tıpkı birbirinden ayrı noktaların birleşip bir çizgi oluşturması gibi, bu projeler de hep beraber, ortak bir çatı altında incelendiğinde ise ortaya eşsiz bir yolculuk çıkıyor. Ne yolculuğu mu? İnsanlığın makineleşme yolculuğu...

M. Hakan Gömügen

¹² Fotoğraflar: <https://thealternativelimbproject.com/>